

felbecsülhetetlen érdeme, hogy röviden és irodalmi formában magukban foglalják megjelenésük lélektani pillanatának összes jellegzetességeit, ami különben csak abban a számtalan s ma már olvashatatlan irodalmi termékben található meg, ami egyik nap született és másnap már meg is halt. Lafargue számos érdekes kivonatot és idézetet ad. Hány alig-alig ferdített példánya vonul fel a sötét Renének és a szűzies, megható Atalának! Megkapó bizonyítása ez annak, hogy mennyire történelmi dokumentumnak tekinthetjük azokat a műveket, amelyek valamely adott pillanatban hatalmas visszhangot keltettek a közönségben. Lafargue igen pontosan ad erről magának és az olvasónak számot. Meg kell jegyeznünk, hogy azóta néhány nem-marxista kutató, csupán dokumentációjának szigorúsága és pontossága által, hasonló eredményre jutott. Így pl. *Daniel Mornet* professzor, akinek „A francia forradalom szellemi eredetéről“ szóló könyve megmutatja, hogy a XVIII. század nagy filozófusai és enciklopédistái körül egész sereg kis filozófus és enciklopédista működött, akik *Diderot*, *Voltaire*, *Rousseau* üzenetével azonos eszméket terjesztettek.

Lafargue irodalmi kritikájának megvannak a hiányosságai, amiket fel kell fednünk. Temperamentuma s a guesdizmus elméleti szűkkeblősége magyarázza ezeket a hiányokat. Lafargue gyakran hajlamos arra, hogy a kérdéseket és a hatásokat sematikusan kezelje. A romanticizmus számára nem egyéb, mint „osztályirodalom“ — természetesen az is volt — de ugyanakkor, amikor a feltörő polgárság és a romantikus írók közötti kapcsolatról beszél, elmulasztja a polgárság különböző rétegeinek hatását megkülönböztetni. Így pl. Hugóról írott szigorú és ragyogó pamfletjében, gyakran helyesen támad. Szellemesen gunyolja Hugo politikai gyerekeségeit és érdektelenségét kora nagy tudományos kérdéseivel szemben. De nem ismeri fel mindazt, ami Hugót a haladó kispolgárság reményeivel összeköti. Hugo művének utolsó része érthetetlen enélkül a kapcsolat nélkül. Így válik Lafargue igazságtalanná Hugo művével szemben. Ez a szükséges fentartás azonban nem akadályoz meg bennünket abban, hogy Lafargue tanulmányait irodalmi kritikánk leértékesebb teljesítményei közé sorozzuk. (G. F.)

A REGÉNY: TÖRTÉNELEM. Elmult korok történetét eddig levéltári kutatások, oklevélböngészések útján rekonstruálták. Igaz és tény az volt, amit katalógizált levéltári adatokkal lehetett alátámasztani, vitákat oklevéltudósok döntöttek el, a diszkusszió tárgya pedig legtöbbször tényleg nem volt más, mint amaz ominózus „i“ betű. Ma a szemünk előtt pereg le a történelem. Ma oklevelek, megállapodások, szerződések aláírásakor, a távirati irodák és a rádiók által ünnepélyesnek és történelminek deklarált órákról tudjuk és érezzük, hogy nem történelmiek. Történelmiek krónikás szempontból, de rájuk hivatkozni, velük érvelni már az aláírás pillanatában sem lehet. A ma kormányokba, szerződésekbe foglalt történelme már a keletkezés pillanatában is ferdítés. Ha évek, évtizedek, évszázadok múltán ez és ennyi lenne a történelem forrása, akkor a történelemhamisítás kétségtelen. De hol az igazság? Hol a forrás, mely megbízható és felhasználható, mi lehet és mi lesz a rekonstruálás alapja és lényege? Ha azt feleljük: a regény, akkor keveset és mégis sokat mondtunk. Mert nem minden regény történelem és lehet levéltári anyaggal felérő forrásmű és így történelem, csak az, melyben a ma történelemmé konzerválódott levegőjét őrizzük, mely a regény érzékelhető atmoszférájába fogja be az igazságot, azt a szükséges fludiumot, melyből az utánunk következők minden levéltári kutatásnál, minden fehér-kék-vörös, vagy fekete-könyvnél teljeseben lé-

legzik be ennek a mi korunknak légáramlását. A regény történelmi forrás voltát, korszituációt konzerváló lehetőségét ennyire igaznak és fontosnak nem éreztem, mint most három német regény elolvasása után. Ime a címek: O. M. Graf: Der Abgrund (Malik Verlag, London) — F. C. Weiskopf: Die Versuchung. — Ludwig Renn: Vor grossen Wandlungen (Oprecht Verlag, Zürich).

A kritikus rendez és csoportosít. Regényeket egyformán elskatulyázni ritkán lehet. De itt ez a három regény elválaszthatatlanul egymásra van kopirozva. Egymásbafonódva, közös egységben élnek tovább az emlékezetben. Ha valami földrengés, világhatasztrófa elpusztítana minden levéltárat és csak ez a három könyv maradna meg, akkor a mindnyájunk életébe vágó mai német történelemből többet tudnának utódaink, mint a molypillés levéltári adatokból. De mert a tűzvész könyvmáglyák formájában valószínűbben pusztít, az eddigi jogszokásoknak megfelelően, továbbra is a levéltárak maradnak majd épségben és az „aszfaltirodalomnak“ deklarált mindennél leleplezőbb és feltáróbb, tehát a mindennél lényegesebb forrásművek: a regények hamvadnak majd el. Ha valami közbe nem jön, a történelem megfelelően újra csak az „i“ betű diszkussziójává szublimálódik. Ezek a regények nem vitairatok, egyjelentőségű voltak nem adhat diszkussziós alapot. Bennük van mindaz, ami nem üres szócséplés, az a több, ami megkülönbözteti ezeket az írásokat az egymást nyelvtöretéssel pellengérező terméketlen handabandázástól. Lényegük: a megállapítás és tanulságvonás. Így volt, ez volt, csoda-e ha másképp nem lehetett?! Örvények felett jártunk, kísértések között és most nagy változások előtt állunk. És a változás jelenti a jövőt, ahogy az örvény és kísértés is történelem volt. Egymásbafonódva, egymást erősítőn kiegészítve — mint egy zenemű három tétele — kavargó itt egy inferno, melynek hősei, hordozói és áldozatai, minden történelmi szakmunkánál hitelesebben közvetítik és dokumentálják a német változások történelmét.

Weiskopf egy német nő történetét beszél el. Szimpla, mindennapi regény téma és könyve mégis a német változások alaplényegének: az uniformiskomplexumnak lesz forrásműve. Nevetve, csodálkozva, majd döbönt érthetlenséggel reagál itt egy nő a száz közül férje hirtelen jött változásaira, átalakulására, „ébredésére“, mely nem más, mint uniformisnémetiség: csizmalelkület. Az SA-uniformis gyökeresen változtatott át mindent, ék lesz, robbantó erő. Kinyilatkoztató erő a nő számára: „De hiszen ez nem is ő. Nem a férjem, de egy idegen... Mintha valaki ülne benne és az beszélne belőle“. A csizma él csupán, az uniformis és mindaz, ami hozzátartozik, az, ami az embert idegenné teszi, érthetlenné, ami a közösséget megrontja és az emberi vonatkozásokat kiküszöböli. Lissy ismeretlen érzés fojtogatja: az uniformis egy perccel előbb még ott ült a divány sarkában, amikor felkel, Lissy odamegy és egy ronggyal kezdi törölni és dörgölni a huzatot. Pedig jól tudta, hogy nem a barackszínű diványbársonyról van szó, nem foltról, de valami másról, nagyobbbról. „Valami másról, nagyobbbról, amit talán csak évszázadok munkájával lehet a mai németiség lelkéből kidörzsölni.“ Így, ilyen finom eszközökkel és utalásokkal dolgozik Weiskopf, mert csak így lehet bebizonyítani, hogy ebben az infernóban a nő volt az emberibb, az erősebb és ellentállóbb. A férfit legyőzte az uniformis. A nő egyedül maradt. És még sincsen egyedül. „Lissy mosolyog. Tudja, hogy van egy ut. Mindenki külön járja és mégis tudja, hogy nincs egyedül“.

És volt ut, melyet milliószámra jártak és az ut mégis hamisnak bizonyult. Volt egy hatalmas közösség, de a milliók ebből a kollektívumból

nem szivhattak öntudat erősítő ózont. A döntő pillanatban a nyáj szét-szaladt, mert a pásztoroknak földbegyőrekezett a lábuk. Tehetetlenek voltak. O. M. Graf a millióstömegű német szociáldemokrata párt hullását bontja elénk, Brentano Chindler-családjához (I. Korunk 1936. 784.), a rezignáló középosztálynak ehhez a feltáró teljességéhez, kiegészítőn csatlakozik a Hochegger-család grafi képe: a katasztrófába taktikázó szociáldemokrata totalitás. Hatalmas korkép: nyomasztó, sulyos és fájdalmas. „Ez volt Németország!": sikolt fel a fejezetcim. Graf megvet minden olcsó eszközt, könyve nem vádirat, de megállapítás, fájdalmas viviszekció: a még élő husba vág, hogy felfedje az érlemeszesedés minden tünetét. „Gyávaság, türelem és alkalmazkodás": ennyi volt a Hocheggerek élete. És ezt német köztársaságnak hívják. Amikor a Gregor Strasserek jövőjüket a tömegek „mély antikapitalista vágyára" építették, a szociáldemokrata vezetők a kapitalizmus betegágya mellett ülő orvos szerepében tetszelegtek maguknak. A szociáldemokrácia lényegét nem változtatott, a nemzetiszocializmus így törvényesen, mint lényeg-változtató erő jelentkezhetett. Ezen a síkon a szociáldemokrácia felé vigyorgott agresszív guny egy-kettőre halálos szélhűdéssé nőhet ki magát. Érlemeszesedett öregek és terhelt vagy megkötött fiatalok nem jelenthettek ellenerőt. Csak, aki kitepte magát ebből az atmoszférából, mint Hochegger fia, érhet el ahhoz a tragikus pillanathoz, amikor be kell vallania önmaga előtt: „Utálok apámat". És mégis ezek az apák a szerencsétlenebbek: az emigráció már nem nevelhet belőlük új embereket, lassú haldoklók ők, akik kártyázás közben, sörös kancsók mellett felgyulva politizálnak tovább természetlenül, önmaguk tragikus karrikatúrájává válva. Csak a fiuk azok, akik a második — a bécsi — emigráció után, a februári harcok menekültjeiként dokumentálják a második fejezetcim igazságát: „Homokra építve". A talajerősítés munkáját elhanyagolva, homokra épült minden: úgy a weimari demokrácia, mint a bécsi szociálpolitika. A bűnhődés neve: emigráció. „És az emigráció kegyetlen cséplőgép, a por és pelyva elszáll, de a magok megmaradnak és egy magból száz is lehet."

Weiskopf és Graf egy-egy szektor teljességét adják, Renn képszerű villanások egymásutánjából a német változás totalitását vázolja fel. Csodálatos ember csodálatos könyve. A háborút a feudális gárdatiszt élte meg, de első regénye (Der Krieg) a legénységi emberek atmoszféráját közvetítette. Mi egy bizonyos Rennt ismertünk, a lövészárk felelősségemberét, a káplárt, akiről csak annyit tudtunk, hogy civilben asztalos. Csak később sült ki, hogy ezt a könyvet egy bizonyos *Vieth von Golsenau*, gárdakapitány írta. Ez a Vieth von Golsenau, akit azonban a világ már csak Ludwig Renn néven ismer, végigszenvedte a német „ébredés" börtöneit. Amikor kiszabadul és átszökik a határon, új könyvében — melyet pedig egy egész világ várt — nem találjuk sehol ezt a szenvedélményekkel terhes embert. Az objektív szemlélő, a nyugodt tárgyilagosság vezeti itt a tollat: puritán realizmus. Egy író, akit az átélés autoritása ösztökél a német rejtély vetítésére. Ez a mindenki által tudott tény a szubjektivitása. Nincs főhős, csak kollektív történés: a német nép egésze. Papok és diákok, munkások és tisztek, idealisták és gazemberek, csökönyösek és rezignálók, hősök és elgyávultak, a falu és a város, a kocsmá és a koncentrációs tábor, fenyőszag és hullabűz. Majdnem minden és közben az immár történelemmé avanzsált ponyvaregény világszerte ismert jelenetei. Itt csodák nem történnek, a pesszimizmus éppoly ismeretlen, mint az optimizmus. A felület pontos képe vonul el előttünk, a mélységgyökerek jelezve vannak csupán. Ez a regény nehe-

zító munka: teljességre magunkban kell tovább folytatnunk, aki ezt nem tudja, annak Renn nem mondott semmit. Aki azonban regénynél többet tart a kezében az megértheti a cím mélyebb értelmét. Renn puritán realizmusa mást nem adhat: ez és ennyi a helyzet, tégy róla, hogy megváltozzon. Reménysugarat nem adok, a változást nem csoda hozza és nem márról holnapra. Ha akarod menj ki a hóra és „járd be sivel a tájat. „Néha lustálkodni is lehet, de ez a lustálkodás erőgyűjtés.“ Mire? „A mai hipernacionalizmus a legjobb uton van, hogy tönkretegy a nemzetet. Tehát slusz az ilyen nacionalizmussal“. Ennyi a tanulság. Ez is mintha csak véletlenül siklott volna ki ilyen hangosan Renn száján. Az ő puritanizmusa még ennyit sem bír el. A férfiasság, a változtatni muszáj ebben a regényben mindennél szuggeralóbb szemérmességgel dolgozik. A puritán realizmus csak így közelíthet a valósághoz: a ponyvaregényhez.

A regény: történelem, mert a történelem mai valósága — ponyvaregény. A ponyvaregény-valóság igazi tükörképei, konzerválói, egyre jobban ezek az állásfoglalásból kiinduló, morális gyökerű és puritán-adottságú regények lesznek. Regények, melyeknek tanúszerere kétségtelen, de amelyek ugyanakkor magukban hordozzák az ítéletmondás gyökerét, minden igaz történelmi forrásmű kihámozható lényegét.

Fábry Zoltán

ZISCHKA ÚJ KÖNYVE. A világgazdasági összefüggések eme kitűnő ismerőjétől és ismertetőjétől új könyv jelent meg: Wissenschaft bricht Monopole (Goldmann Verlag, Leipzig, 1936.). A könyv, mint azt a kiadó reklámszalagja tudatja, a német négyéves terv tudományos és gazdasági háttérét ismerteti. A könyvvel kapcsolatban is felmerül a cím, mint kérdés: megtöri-e vajjon a tudományos nivó a hitlerizmus muzsájának monopóliumát? Látni fogjuk: van tendencia a könyvben, viszont, mert a tendencia a lényegtől különválasztható, a könyv hasznos, mert bővíti a gazdasági látókört és betekintést ad a mai tudomány anyagépítésébe.

Monopólium annyi, mint egyeduralmi helyzet. A modern élethez szükséges nyersanyagok világában mindenekelőtt a trópusoknak van kizárólagos uralmuk. Az autók négyötöd része az USA-ban készül, de az autóhoz szükséges gummi angol és holland kézben van (Hátsó India, Malakka, Holland India). Az autóhoz szükséges benzin is néhány kézben van. Az USA a világ kőolajának felét fogyasztja el, de a világ kőolajkészletének csak egyhatedét mondhatja magáénak. A kőolaj 3 nagyhatalom kezében van: a Royal Dutch-Shell angol és holland, valamint angol a perzsa és mezopotámiai olaj java is. Amerikai a Standard Oil (Rockefeller) csoport. Végül a harmadik olajhatalom Oroszország. Pedig olajra tér át mind több és több hajó. Míg 1913-ban csak a világhajópark 2,5%-a tüzelt olajjal, ma ez a szám 46%-ra emelkedett. Trópusok monopóliuma a kávé, tea, kakao, a fűszerek. Gyapjút csak Délafrika, Délamerika, Ausztrália szolgáltat, és a gyapotot is csak bizonyos területeken lehet termelni. Németországban pl. mindeme nyersanyagok nem teremnek.

Mint előző könyveiben, úgy itt is Z. detektívregényekre emlékeztető izgalmas stílusban írja le a nyersanyagokért folyó harcokat. A gyarmatokkal nem bíró Németország elvégre megengedheti magának, hogy rámutasson: milyen rablóromantikájú, brutális, kegyetlen harccal szerezték meg a gyarmati nagyhatalmak nyersanyagterületeiket. A nádcukor megszerzése éhínséget jelentett Cubának, vagyont az amerikai nagytőkének. A gummi a brazíliai benszülöttek kihalásához vezetett és a belga Kongo emberfogyasztó meghódításához. Ismeretesek a szégyenletes módszerek, amelyeket a nagyhatalmak a magántőke haszna érdekében alkalmaztak, de nem árt ismételni, hogyan lopta el (a szó szoros értelmében) Anglia